

4616

11/2.

Ε. Α. ΣΙΔΕΡΙΔΟΥ

ΤΑ

ΠΕΡΙ ΕΝΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ **ΚΟΜΝΗΝΟΥ**

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

Τυτ. Κ. Ι. ΘΕΟΧΑΡΗ Γαλατᾶ, ὁδὸς Μερτεμπανὶ ἀριθμ. 9-11

1927

Ἡ παροῦσα πραγματεία ἀπεστάλη πρὸς δημοσίευσιν εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ, προνοία τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κυρίου ^{Γενναδίου} Γερμανοῦ, ἀπὸ δεκαετίας ἐκδιδομένου αὐτόθι περιοδικοῦ συγγράμματος "Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς," ἐδημοσιεύθη δ' ἐν τῷ τεύχει τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου 1926 (ἀρ. 122, σελ. 49-61, τόμον 10, 1926).

Ἐπ' ἐσχάτων λαβὼν τὸ τεῦχος καὶ ἰδὼν τὴν δημοσίευσιν, ἐξεπλάγην ἐπὶ τῇ πληθώρα τῶν τυπογραφικῶν παροραμάτων καὶ τῇ παραλείψει οὐκ ὀλίγων λέξεων· προφανῶς ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν διόρθωσιν τῶν στοιχειοθετουμένων σελίδων παρέτρεξε τὰς τὴν πραγματείαν μου περιλαμβανούσας σελίδας, καὶ ἐπομένως ἐδημοσιεύθησαν αὗται ἀδιόρθωτοι.

Διὰ ταῦτα ἐθεώρησα ἐπιβαλλομένην τὴν ἐν ἰδίῳ τεύχει ἀνατύπωσιν τῆς πραγματείας μου.

Πέραν Κων]πόλεως, μηνὶ Ἰανουαρίῳ 1927.

ΤΑ ΠΕΡΙ ΕΝΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ

1. Ἐν φ. 4—4β τοῦ 125 ἑλληνικοῦ κώδικος τῆς ἐν Ρώμῃ Βιβλιοθήκης *Vallicellianae* σώζεται ὁμαλῆς καὶ εὐαναγνώστου γραφῆς ἰσ' ἢ ιζ' αἰῶνος ἀντίγραφον γράμματος Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος πρὸς πάπαν, ἄνευ μὲν ὀνομάτων, ἀλλὰ μετὰ τῆς χρονολογίας “μηνὶ Ἰουνίῳ, ἰνδ. β' ἀπὸ τῆς θεοφιλεστάτης πόλεως,” (1).

Ἐπειδὴ δὲ συμπύπτει δεῦτερον ἔτος ἰνδικτιῶνος εἰς τὸ ἔτος 1274, προηγείται καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐν τῷ κώδικι τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἐπιστολῆς πρὸς τὸν πάπαν Ἰωάννην XXI (1276-1277) τοῦ λατινόφρονος πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννου Βέκκου (1275-1283)(2), ἐνόμισα ὅτι τὸ γράμμα τοῦτο τοῦ αὐτοκράτορος ἐνδεχόμενον νὰ ἔχη τινὰ σχέσιν πρὸς τὴν κηρυχθεῖσαν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἐν τῇ κατὰ Λατίνους ἰδ' οἰκουμενικῇ συνόδῳ, τῇ γενομένῃ ἐν Λουγδούνῳ τῆς Γαλλίας κατὰ Μάϊον καὶ Ἰούνιον τοῦ 1274 ἔτους· ζητήσας ὅθεν ἔλαβον, προθύμως ἐπιτρέψαντος τοῦ διευθυντοῦ τῆς Βιβλιοθήκης, φωτογραφικὸν ἀντίγραφον τοῦ γράμματος, ἐξ οὗ ἀνεγνώρισα τὸ γράμμα ἐκεῖνο τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ (1119-1143), τὸ ὁποῖον ἐκ τοῦ μεμβρανίνου πρωτοτύπου, τοῦ τεθησαυρισμένου ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Κάστρου *Sancti Angelo* τοῦ Βατικανοῦ, ἐξεδόθη μετὰ συγχρόνου λατινικῆς μεταφράσεως τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1872 ὑπὸ **Theiner** καὶ **Miklosich**(3), καὶ τὸ

(1) **E. Martini**, catalogo di manoscritti greci, esistente nelle biblioteche Italiane, Vol. II, Milano, 1902, σελ. 197-198.

(2) Τὸ Λατινικὸν ταύτης κείμενον ἐξέδωκεν ὁ **Raynaldus**, an. 1277, § 34-39, ὁ **Migne**, P. G. τ. 141, στ. 953-960· τὸ δὲ ἑλληνικὸν ὁ **Stapper**, ὡς σημεῖοι ὁ **Max Norden**, *das Papsttum und Byzanz*, Berlin, 1903, σ. 578.

(3) *Monumenta spectantia ad unionem ecclesiarum Graecae et Romanae majorem partem a sanctioribus Vaticani Tabulariis, Vindobonae*, 1872, σ. 1-3. Συλλογὴ 14 ἐγγράφων μεθ' ἑνὸς μερικῶν λιθογραφικοῦ πίνακος.

δεύτερον τῷ 1914 ὑπὸ τοῦ ἀοιδίου Σπ. Λάμπρου(4) ἀμφότεροι δὲ συνάμα ἐξέδωκαν ἐκ τῶν αὐτῶν ἀρχείων καὶ ἕτερον γράμμα τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος πρὸς ἀνώνυμον πάπαν περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν μετὰ συγχρόνου λατινικῆς μεταφράσεως, φέρον χρονολογίαν “μηνὶ Ἀπριλίῳ, ἰνδ. δ’,”(5). Ὁ Λάμπρος, πρῶτος αὐτός, ἀπεκάλεσε ταῦτα χρυσᾶ γράμματα, ὡς διαφέροντα τῶν συνήθων τύπων τῶν χρυσοβούλλων, γεγραμμένα δὲ διὰ χρυσῆς γραφῆς (literis aureis τῶν δυτικῶν κωδικογράφων) συνεξέδωκε δὲ καὶ ὅσα λατινικὰ σημειώματα τῶν κατὰ καιροὺς ἀρχαιοφυλάκων ἢ βιβλιοθηκαρίων τοῦ Βατικανοῦ φέρει ἕκαστον πρωτότυπον ἐπὶ τῆς ράχεως αὐτοῦ· τούτων τὰ μὲν τοῦ πρώτου γράμματος ὀνομαζοῦσι τὸν πάπαν Ὀνώριον II (14 Δεκεμβρ. 1124 -- 16 Φεβρουαρ. 1130), ὀρίζουσιν ἔτος 1124, ἀντιστοιχοῦν εἰς ἰνδ. ἔτος β’, καὶ τάσσουσιν ἀριθμὸν 190· τὰ δὲ τοῦ ἑτέρου ὀρίζουσιν ἔτος 1126, καὶ τάσσουσιν ἀριθμὸν 132. Ὁ Λάμπρος προϋτίθετο νὰ δημοσιεύσῃ ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἀρθροῦ αὐτοῦ ἱστορικὰς διασαφήσεις ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐνώσεως (πιθανῶς οὐχὶ καὶ ἐπὶ τοῦ κειμένου τῶν ἐγγράφων)· δὲν εἶδον ὅμως αὐταὶ τὸ φῶς, οὐδ’ εὐρέθησαν ἐν τοῖς μετὰ θάνατον καταλοίοις παρὰ τῶν ἐπιμεληθέντων τῆς καταγραφῆς τούτων· προφανῶς δὲν ἐγνώρισε τὸ κείμενον τοῦ κώδικος Vallicell. ἀφοῦ οὔτε εἰς τὰ προλεγόμενα, οὔτε εἰς τὰς ὑποσημειώσεις τοῦ ἀρθροῦ μνημονεύῃ αὐτοῦ, οὐδὲ διώρθωσε λέξεις τινάς, ἐχούσας ἄλλως ἐν τῷ κώδικι τούτῳ. Ἡ ὑπογραφή δὲ τοῦ αὐτοκράτορος ἐν ἑκατέρῳ τῶν πρωτοτύπων, τῶν ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Βατικανοῦ, ὑπάρχει ἐπὶ τῆς ράχεως ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ, καὶ οἱ μὲν πρῶτοι ἐκδότης εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἐγγράφων ἔθεσαν, ὁ δὲ Λάμπρος εἰς τὸ τέλος· ἢ ὑπ’ αὐτοῦ γενομένη στίξις τῶν κειμένων ὑπολείπεται τῆς τῶν πρώτων ἐκδοτῶν, τελείως σχεδὸν ὁμοίως πρὸς τὸ Vallicell. ἀντίγραφον τοῦ πρώτου γράμματος.

2. Ἐπισταμένως, ὅση μοὶ δύναμις, μελετήσας τὰ κείμενα τῶν γραμ-

(4) “Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου χρυσόβουλλα καὶ χρυσᾶ γράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν.” Νέος Ἑλληνομνήμων, τ. ΙΑ’, Ἀθήνησι 1914 σελ. 106-108 μετὰ πανομοιότηπου εἰκόνας μέρους τινός. Ἐν τῇ ἀπαριθμῆσει τῶν ὑπὸ Τ. καὶ Μ. ἐκδοθέντων ἐγγράφων παρέλειψεν ὁ Λ. τὸ τελευταῖον 13 ἐγγράφον, Ἑλλ. καὶ Λατ., τοῦ 1582 ἔτους. Τὸ ἀρθρον τοῦ Λάμπρου ἐν σελ. 93-128, 241-254.

(5) Τ. Μ. σελ. 4-6.— ΣΛ. σελ. 109-112 μετὰ πανομοιότηπου πίνακος μέρους τινός.

μάτων τούτων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κομνηνοῦ, τὰ ἐπ’ αὐτῶν λατινικὰ σημειώματα, καὶ τὰ σχόλια καὶ συμπεράσματα τῶν προτέρων ἐκδοτῶν, διέκρινα παρερμηνείας καὶ ἀνακριθείας τούτων, ἰδίᾳ εἰς τὸ ὑπὸ χρονολογίαν “ἰνδικτ. β’,” γράμμα, πλανηθέντων ἐκ τῶν ἐν τοῖς λατινικοῖς σημειώμασι χρονολογιῶν καὶ ὀνομάτων. Τὴν διόρθωσιν τούτων σκοπεῖ ἡ παροῦσα διατριβή· φέρω δὲ τὸν πρῶτον λόγον εἰς τὸ ὑπὸ χρονολογίαν “μηνὶ Ἀπριλίῳ, ἰνδ. δ’,” γράμμα, ὑπ’ ἀριθ. 2 ἐκδοθὲν ὑπὸ τῶν πρώτων ἐκδοτῶν, καὶ 3 ὑπὸ τοῦ δευτέρου, καθότι εὐρίσκω αὐτὸ ἀνήκον εἰς τὴν προγενεστέρην τοῦ ἑτέρου γράμματος περίοδον ἰνδικτιῶνος. Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον αὐτοῦ ἔχει ὡς ἑξῆς:

“Δύο ταῦτα δηρημένα πράγματα περὶ πᾶσαν τὴν καθ’ ἡμᾶς πολιτείαν ὁ λόγος ἐγνώρισε, ὃ σεβασμιώτατε ἀνθρώπε καὶ τῷ Θεῷ οἰκειώτατε· καὶ τὸ μὲν αὐτῶν ἡ πνευματικὴ ἐξουσία ἐστίν, ἥτις ὑπὸ τοῦ μεγάλου καὶ πρώτου τῆς οἰκουμένης ἀρχιερέως, τοῦ εἰρητικοῦ Βασιλέως Χριστοῦ, τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις ἐδόθη δῶρον ἐξαιρέτον, δι’ οὗ καὶ τὸν δεσμὸν καὶ τὴν λύσιν τῶν πεπραγμένων τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις οἱ ὑπηρεταὶ τοῦ λόγου κατ’ ἐξουσίαν ἐνήργουν(6) ἀκολούθως τῷ θεῷ βουλήματι· τὸ δ’ ἕτερον ἡ κοσμικὴ καὶ σωματικὴ ἐξουσία ἐστὶ νόμῳ θεῷ καὶ διατάγματι τὸ κῦρος ἔχουσα καὶ αὐτή, καθ’ ὃν λόγον καὶ ὁ τῶν ὄλων δεσπότης ἀποδοθῆναι τὰ Καίσαρος ἐπέτρεψε Καίσαρι. Ταῦτα τὰ δύο συνεκτικὰ τῆς καθ’ ἡμᾶς ζωῆς πράγματα, δηρημένα μὲν εἰσὶ καὶ διάφορα, καθὼ εἴρηται, ἐνούμενα δὲ καὶ συναρμοζόμενα, λυσιτελέστερα γίνεται, θατέρου τῷ ἑτέρῳ προσβοηθοῦντος καὶ ἀναπληροῦντος ἑκατέρου τὸ τοῦ ἑτέρου ὑστέρημα. Ἐντεῦθεν τινὲς καὶ τὸ ἐν Εὐαγγελίῳ παρὰ τοῦ κορυφαιοτάτου τῶν μαθητῶν περὶ τῶν δύο μαχαιρῶν εἰρημένον, ὡς ἱκανὰς τυγχάνειν ἀντέφη ὁ Σωτὴρ, πρὸς τὰς δύο ταύτας ἀρχὰς ἐξελάβοντο, ἅτε τῶν καθ’ ἡμᾶς πραγμάτων δεομένων ὁμοίως ἀμφοῖν τῶν ἐξουσιῶν. Ὅσφοτοίνυν διὰ τῆς ἐνώσεως ἀμφοτέρων μέγα τι πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ἀγαθὸν ὁ λόγος συνάγει πληρούμενον, τοσοῦτω καὶ τὸ διαιρεῖσθαι ταῦτ’ ἐκ τῶν συστατικῶν τῆς ἡμετέρας ζωῆς μέγα τι κακὸν ἀποτελεῖ καὶ ὀλέθριον. Ἡ δὲ σὴ μακαριότης, ὀρθῶς ἐπιστατοῦσα τοῖς πράγμασιν, εἰκότως σπουδάξει συνάπτειν ἑκάτερα, καθὼς τοῦτο καὶ διὰ τῶν φρονιμωτάτων ἀποκριστικῶν τῆς σῆς ἀγιότητος καθαρῶς ἐγνωρίσαμεν, οἷς τὴν ἐξουσίαν τῶν

(6) Λ. ἐγνώρισαν.

περὶ τῆς μέσον(7) ἡμῶν γνησιωτάτης ἐνώσεως συμφωνιῶν(8) ἐλευθέρως ἀνέθετο, καὶ διὰ τῆς τοιαύτης ἐπαινουμένης ἀρχῆς τὸ πᾶν συνεπλήρωσεν(9). Ἐπεὶ γοῦν καὶ ἡ ἡμετέρα(10) εὐσέβεια, κατ' ἴχνος ἐπομένη τῇ σῇ ἀγιότητι, τὰ παρ' ἑαυτῆς συνεισήνεγκεν εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ τοιούτου σωτηρίου σπουδάσματος, καθὼς καὶ διὰ τῶν φρονιμοτάτων μαθήσει πρέσβεων, καὶ διὰ τῶν σὺν αὐτοῖς ἀποσταλέντων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἐκ τοῦ κράτους ἡμῶν, λείπεται ἄρα καὶ τὸ τὴν σὴν ὑψηλοτάτην μακαριότητα, τὴν καταρξαμένην τοῦ τοιούτου ἐπιχειρήματος, καὶ τὸ ἐπισφράγισμα θέσθαι τῇ ἐνάξει κατὰλληλον. Εἰ δὲ καὶ σωματικῶς ἡμᾶς ἐνωθῆναι καὶ πρὸς τὴν τῶν ἐκκλησιῶν ἔνωσιν ὡς δυνατὸν συμπονήσαι, καὶ ἀποτελέσαι ταύτην ὁ τῆς εἰρήνης βραβευτῆς εὐδοκήσειεν, εἴη ἂν καὶ τοῦτο τῆς θείας φιλανθρωπίας μέγιστον εὐεργέτημα.

Ἐρρώσθω κατὰ ψυχὴν τε καὶ σῶμα ἡ σὴ τιμότης, καὶ τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας ὑπερευχέσθω θεομότερον.

† Μηνὶ Ἀπριλίῳ ἰνδικτιῶνος δ'.

Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς πορφυρογέννητος, ἀναξ ὑψηλὸς κραταῖος αὐγουστος καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Κομνηνός.

Πρὸς(11) τὸν ἀγιώτατον πάπαν,.

3. Τὸ ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ πρωτοτύπου τοῦ ἐν λόγῳ γράμματος λατινικὸν σημεῖωμα, ἰε' αἰῶνος ὡς ἐλέχθη, φέρει τὸν ἀριθμὸν 132, τὸ ὄνομα τοῦ ἐπιστέλλοντος αὐτοκράτορος, τὸ θέμα καὶ χεῖρὶ τοῦ ἀρχαιοφύλακος *Garampi* (Ἰωσήφ, 1722-1793) τὸν ἀριθμὸν 1126. Ἄδηλον ὁ πρῶτος ἀριθμὸς ποῦ ἀναφέρεται(12) ὁ δεῦτερος δηλοῖ τὸ ἔτος 1126, ἀντιστοιχοῦν ἀκριβῶς εἰς τὸ τέταρτον ἔτος (1 Σεπτ. 1125 - 31 Αὐγ. 1126) τῆς 75ης

(7) TM. μέσον.

(8) Λ. καὶ συμφωνίας.

(9) Λ. ἀνεπλήρωσεν.

(10) Λ. ἡμῶν.

(11) TM. εἰς

(12) Ἐκ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ Ἀτσιαϊόλου, περὶ ἧς κατωτέρω, λείπει τὸ γράμμα ταῦτο· ἀναφέρεται ὅμως πρὸς τὴν προσθήκην, ἣν ἔπεμψε τῷ Montfaucon ὁ Joseph Avril, ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ τίτλον: *Privilegium Graecum in membrana violacei coloris scriptum graecis et latinis litteris aureis, quo Ioannes Imperator agit de unione Orientalis Ecclesiae cum Roma.* *Monfaucon, Nova Bibl. Bibliothecarum, Parisiis, 1739, 1. σ. 202.*

περιόδου. Ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τούτου γράμματος, ὄντος ἀντιγράμματος (ἀποκρίσεως) εἰς παπικὸν γράμμα, ἐξάγεται ὅτι τοῦτο ἐξεθείαζε τὰ καλὰ τῆς ὁμονοίας καὶ ἐνότητος, προέτρεπεν εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, ἀνέθετεν εἰς τοὺς κομίσαντας αὐτὸ ἀποκρισιάρχους τὴν συμφωνίαν καὶ τὴν ἔνωσιν, καὶ προσεκάλει τὸν αὐτοκράτορα εἰς αὐτοπρόσωπον (οὕτως ἀντιλαμβάνομαι τὴν φράσιν “σωματικῶς ἡμᾶς ἐνωθῆναι,”) συνάντησιν καὶ κοινήν συνεργασίαν εἰς ἐπίτευξιν τῆς ἐνώσεως. Ὁ ἐπιστεῖλας πάπας ἦτο ὁ Ὀνώριος II (14 Δεκεμ. 1124 ἕως 15 Φεβρουαρίου. 1130) φρονῶ ὅτι τὸ γράμμα καὶ οἱ ἀποκρισιάρχιοι ἦσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1125· ὅτι εἰς τὰς συσκέψεις καὶ τὰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἀποκρισιάρχων, εἰς τὴν πρὸς ἀναχώρησιν αὐτῶν ἐτομιασίαν, ὡς καὶ τὴν τῶν σὺν αὐτοῖς ἀποσταλέντων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος, κατήναλώθη οὐκ ὀλίγος χρόνος, συμπεσοῦσῶν μάλιστα καὶ τῶν ἑορτῶν τοῦ Τριωδίου καὶ τοῦ Πάσχα (17 Ἀπριλίου), καὶ οὕτω τὸ ἀντίγραμμα ἐγένετο “μηνὶ Ἀπριλίῳ ἰνδ. δ'”. Τὸ μακρὸν προοίμιον τοῦ ἀντιγράμματος, ἐν ᾧ ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιδοκιμάζει καὶ ἐπαινεῖ τὴν πρόθεσιν τοῦ πάπα καὶ ἀνομολογεῖ τὰ καλὰ τῆς ἐνώσεως, ἐμφαίνει μέχρι τινὸς ὅτι τότε πρώτην φορὰν ἐδέχετο προτάσεις περὶ ἐνώσεως.

4. Ὁ λόγος ἤδη φέρεται εἰς τὸ ἕτερον γράμμα. Ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ράχεως αὐτοῦ λατινικῶν σημειωμάτων, ἐκδοθέντων ὑπὸ τοῦ Λάμπρου ἐν σημειώσει εἰς τὴν σελ.105, παρετέθησαν ἀνωτέρω μόνον τὰ συμβάλλοντα εἰς τὴν προκειμένην ἔρευναν· τούτων ὁ ἀριθμὸς μὲν 190 (καὶ σύντομος δήλωσις περὶ τοῦ γράμματος) ἀποδίδεται εἰς τὸν ἐν ἔτει 1518 ἀρχαιοφύλακα Ἀτσιαϊόλου, τὸ δὲ Honor. II, δηλοῦν τὸν πάπαν Ὀνώριον II, εἰς ἄλλην χεῖρα, καὶ ὁ ἀριθ. 1124, δηλῶν τὸ ἔτος τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς ἰνδ. β' ἔτος εἰς ἄλλην χεῖρα. Εἰς τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ Ἀτσιαϊόλου (*Zenobio Acciaiole*) καταγραφὴν τῶν ἐν τῷ Κάστρῳ *St. Angelo* γραμμάτων, ἐν ἔτει 1518, τὸ γράμμα τοῦτο ἐκτενέστερον περιγράφεται ὑπ' αὐξοῦντα πρῶτον ἀριθμὸν 93 καὶ δεύτερον 190, τὸν καὶ ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ γράμματος σεσημειωμένον· περιγράφεται δ' ὡς ἐξῆς: *No. 93, 190. Aliud volumen aliquando majus superioribus ex membrana violacea sine ullo sigillo scriptum literis graecis aureis cum interpretatione latina, cui interius inscriptum est literis graecis aureis majusculis: ad sanctissimum papam Ioannem (γρ. Ioannes) fidelis Rex Porphyrogennitus excelsus fortis Augustus et Romanorum Imp. Comnenus. Rescribit autem Papae laudans ejus conseptum de ecclesiarum unione, excusans tarditatem suam in rescribendo; mittit*

ei quaedam munera. Datum mense Iunio(13). Ὁ Ἀτσιαϊόλος λοιπὸν οὔτε ἐν τῇ ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ γράμματος ἰδιοχείρῳ συντόμῳ σημειώσει, οὔτε ἐν τῇ τοῦ καταλόγου ἐκτενεστέρα ὑπέδειξεν ἔτος ἢ ὄνομα πάπα, ἀμνημόνευτα ἄλλως τε ἐν τῷ γράμματι. Ἡ βασιλεία τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ (1118-1143), ὡς ὑπέδειξεν ἤδη καὶ ὁ **Λάμπρος**, περιλαμβάνει ἰνδικτιῶνος δευτέρου ἔτος δύο περιόδων ἢ κύκλων· ἐν μὲν, ἀπὸ 1ης Σεπτ. 1123 ἕως τῆς 31 Αὐγ. 1124, τῆς 75ης περιόδου, καὶ ἕτερον, ἀπὸ 1ης Σεπτεμ. 1138 ἕως τῆς 31 Αὐγ. 1139, τῆς 76ης περιόδου. Οἱ πρῶτοι ἐκδόται, σιγῇ παρερχόμενοι τὰ ἐπὶ τῆς ράχεως σημειώματα “1124,” καὶ “**Нонор. II**,” ἀποφαίνονται ὅτι τὸ γράμμα ἐγράφη ἐν ἔτει 1124 καὶ ἀπηρθύνθη εἰς τὸν πάπαν Κάλλιστον II(14), ὁρθῶς, ἐνῶ ὁ **Λάμπρος**, ἐκλαμβάνων τὸ σημείωμα «**σύγχρονον τῇ ἀποστολῇ**», ἀνακριβῶς λέγει ὅτι τὸ γράμμα ἀπηρθύνθη εἰς τὸν πάπαν Ὀνώριον II, «**παπεύσαντα** ἀπὸ τοῦ 1124 μέχρι τοῦ 1130»(15). Ὁ πάπας Κάλλιστος II ἀπεβίωσε τῇ **13 Δεκεμβρίου 1124**, ὁ δ' Ὀνώριος II ἐξελέγη διάδοχος ἐκείνου τῇ ἐπιούσῃ 14 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Ὁ **Λάμπρος** προσθέτει ὅτι ἐπὶ τῆς ράχεως τῆς λατινικῆς μεταφράσεως φέρεται σημείωμα “**Similis No 16 ad Innoс. II**,” ἀλλὰ τὸ σημείωμα τοῦτο, γεγραμμένον χειρὶ νεωτέρου, προῆλθεν ἐκ κακοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς “ἰνδικτιῶνος βας,”(16). Ἄδηλον τίς ὁ ἀριθμὸς 16 καὶ ποῖον τὸ ὅμοιον (Similis) γράμμα· ὁ δ' Ἰννοκέντιος II, παπεύσας ἀπὸ τῆς 17ης Φεβρουαρίου 1130 ἕως τῆς 24ης Σεπτ. 1144(17), ἀριθμεῖ β' ἔτος ἰνδικτιῶνος τὸ 1138-1139. Οἱ μνημονεύσαντες μετὰ τοὺς πρῶτους ἐκδότας τὸ γράμμα τοῦτο ἀσυζητητῆι ἐπανέλαβον τὴν ταχθεῖσαν ὑπ' ἐκείνων χρονολογίαν τοῦ ἔτους 1124 ἔτους, ὡς ὁ **Max Norden**, σ. 91, ὁ **Chalandon** σελ. 51, 162, ὁ **Riant**, Alex. Comn. epistula spuria, Genève, 1889, σμ. 2 εἰς σελ. XXV.

5. Προσεκτικῇ ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου τοῦ γράμματος καὶ ἔρευνα τῶν ἐν αὐτῷ μνημονευομένων γεγονότων, μ' ἕκαμον νὰ σχηματίσω διά-

(13) **Montfaucon**, ἐνθ' ἀν. σελ. 207, ἀριθ. 93. Ἡ λατινικὴ μετάφρασις δὲν σημειοῖ ἔτος ἰνδ. καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἀτσιαϊόλος δὲν σημειοῖ ἔτος.

(14) TM. ἐν σελ. 3 τῶν προλεγομένων.

(15) Ἐν σημειώσει 1 εἰς σελ. 97.

(16) Αὐτόθι.

(17) Διὰ τὰς χρονολογίας τῶν παπῶν ἠκολούθησα τὸν **B. Platina**, ἐκδ. Venetiae, 1663.

φορον γνώμην περὶ τοῦ ἔτους καθ' ὃ τοῦτο ἐγράφη· ἀντὶ δὲ τοῦ ὑπὸ τῶν προτέρων ἐκδοτῶν ὑποδειχθέντος 1124 εὕρισκω τὸ ἔτος 1139, καθ' ὃ συμπύπτει Ἰούνιος μὴν βας ἰνδικτιῶνος· διὰ νὰ ἔχη δ' ὁ ἀναγνώστης πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ κείμενον τοῦ γράμματος τούτου παρατίθεται ἦδε κατὰ τὸν **Vallicell**. κώδικα, ὑποσημειουμένων τῶν παραλλαγῶν ὅσας παρουσιάζει πρὸς τὰς προτέρας ἐκδόσεις. (φ. 4) “Τὸ παρὰ(18) τῆς σῆς μακαριότητος, ἀγιώτατε πάπα, διὰ τῆς ἀποσταλείσης τῇ βασιλείᾳ μου τιμιωτάτης γραφῆς σου περὶ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἐνώσεως δηλωθέν, τῇ τῶν πραγμάτων ἀληθείᾳ καθέστηκε σύνδρομον καὶ τῆς ἐμβριθείας καὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἱερᾶς σου φρονήσεως ὄντως ἐπάξιον· τί γὰρ ἄλλο τῆς ἀληθοῦς τῆς ἐκκλησίας ἐνώσεως προσήκει τοὺς χριστιανοὺς ἡμᾶς(19) προτιμᾶν; ἢ τίνι(20) ἑτέρῳ πράγματι θεραπεύειν τὸν τῆς εἰρήνης δοτῆρα Χριστόν, ὃς καὶ μέχρι τῆς ἡμετέρας ἐσχατιᾶς ἑαυτὸν φιλανθρωπῶς ἐκένωσεν, ἵνα καταλλάξῃ τὰ διεστῶτα καὶ τὴν ἐκπεσοῦσαν τῆς μακαρίας διαγωγῆς τῶν ἀνθρώπων φύσιν ἐπαναγάγῃ πρὸς τὸ πρῶτον ἀξίωμα, καὶ τῷ ἐπουρανίῳ ταύτην προσαγάγῃ Θεῷ; Τοῦτο τὸ τῆς εἰρήνης χοῦμα, καὶ Θεῷ προσφιλές, καὶ ἀνθρώποις ταῖς θεαῖς ἐντολαῖς ἐπομένους ἀξιοζήλωτον. Εἰ δὲ καὶ ἡ σὴ μακαριότης ὅλον τὸν οἰκεῖον σκοπὸν ὑπὲρ τῆς τοιαύτης ἐνώσεως καὶ πάλαι καὶ νῦν κατεβάλετο, κατὰλληλον τοῦτο πάντως αὐτῇ· τὸ μὲν γὰρ μίαν εἶναι τὴν ἐκκλησίαν, ἣν ὁ Σωτὴρ τῷ οἰκεῖῳ ἐξηγοράσατο αἵματι, οὐδενὶ τῶν τὰ τῆς θείας Γραφῆς μεμνημένων ὄλως ἠγνόηται· τὸ δὲ πολλάκις σπουδάζειν τὸν τῆς πονηρίας γεννήτορα καὶ τοὺς ὑπηρετοῦντας τῷ ἐκείνου θελήματι τὴν τοιαύτην τῆς ἐκκλησίας ὁμόνοιαν διαιρεῖν, καὶ τὴν ταύτης ἀδιάλυτον ἐνωσιν πονηροῖς ἐπινοήμασι διαλύειν, καὶ τοῦτο πάντως ἀκόλουθον τοῖς τοῦ πονηροῦ μηχανήμασιν· ἀλλ' ἡ τοῦ Σωτῆρος ἀήττητος δύναμις ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως διὰ τῶν Ἀποστόλων ταύτην οἰκοδομήσασα, καὶ πάλιν καὶ πολλάκις τὰς τοῦ πονηροῦ μεθοδείας διαλύσαι δεδύνηται· καὶ τοὺς ἐπιχειροῦντας τὸν θεῖον ἐκείνου(21) χιτῶνα διαρρηγνύειν, εἰκότως συντρίψει καὶ ἀφανίσει τὰ τούτων βουλευμάτα· τοῦτο τὸ τῆς σῆς ἀγιότητος ἐπαινετὸν καὶ θεῖον ὄντως σπούδασμά τε καὶ βούλευμα, καὶ ἡ βασιλεία ἡμῶν ἀποδεχομένη καὶ σε-

(18) ΣΛ. παρὸν ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας, διορθουμένης ἐν σελ. 254.

(19) TM ἡμᾶς.

(20) TM τίνι πλέον ἑτέρῳ.

(21) ΣΛ ἐκείνου. TM ἐκείνου· ἐν λατ. μεταφρ. illam.

βάσματος ἄξιον κρίνουσα, πρὸς τὴν παροῦσαν ἀπειδε γραφὴν παρεδήλωσε μὲν γὰρ τὸν περὶ τούτου σκοπὸν καὶ τοῖς τιμιωτάτοις ἀνδράσι τῆς σῆς ἀγιότητος, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς παρούσης γραφῆς διασημαίνει τὸ πρᾶγμα τῇ σῇ θειότητι τὸν δὲ τρόπον τῆς ἀποδοχῆς(22) σαφέστερον ἐπιγνώσεται(23) διὰ τοῦ ἀποσταλέντος αὐτόσε(24) μεγαλεπιφανεστάτου καὶ πιστοτάτου ἀνθρώπου τῆς ἡμετέρας εὐσεβοῦς γαληνότητος. Τὸ δὲ(25) τῆς μέχρι τοῦ νῦν βραδυτῆτος τοῦ ἀντιγράμματος αἴτιον, πολλαχόθεν ἐπιγνωσθὲν τῇ πανιεροσυνέσει(26) τῆς σῆς εὐκλεεστάτης μακαριότητος, ὡς τοῦ ἡμετέρου κατὰ τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἐχθρῶν μακροσμοῦ, καταδήλου γεγονότος καὶ αὐτοῖς τοῖς χριστιανικωτάτοις Λατίνοις τῶς ἐκεῖσε, βραχέων(27) ρημάτων δηλωτικῶν ἐκ τῆς βασιλείας ἡμῶν δεηθήσεται.

“Εροώσθω ἐν Κυρίῳ ἡ σῆ ἀγιότης καὶ τῆς ἡμετέρας ὑπερευχέσθω ζωῆς.

“Απεστάλησαν τῇ ἀγιωσύνη σου ἐξάμιτα(28) μεγάλογραμμα μεγάλα δώδεκα κοινὰ ἐξάμιτα μεγάλα δώδεκα κατασφίκτουρα κοινὰ εἰκοσιτέσσαρα ἔσωφώρα κοινὰ μεγάλα τέσσαρα (φ. 4β) καὶ τεσσαρακοντάσημα(29) δύο τὸ ἐν ὄξυ καὶ τὸ ἕτερον κοινόν διερρόδινα τέσσαρα μηνὶ Ἰουνίῳ Ἰνδικτιῶνος β’.

Datum est mense Iunio ex Urbe(30).

Ἀπελύθη, μηνὶ Ἰουνίῳ ἀπὸ τῆς θεοφυλάκτου(31) πόλεως.

Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς Πορφυρογέννητος, ἀναξ ὑψηλός, κραταιός, αὐγουστος καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Κομνηνός(32).

6. Καὶ τοῦ γράμματος τούτου τὸ προοίμιον δεικνύει ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ πρῶτον ἐδέχετο προτάσεις περὶ ἐνώσεως ἐκ μέρους τοῦ πάπα,

(22) Κῶδ. δις ἔχει τὰς λέξεις τὸν — ἀποδοχῆς, ἐκ παραδρομῆς.

(23) TM ἐπιγνώσ. — ΣΛ ἐπιγνώσ.

(24) TM αὐτόθι.

(25) Λεῖπει ὁ δὲ παρὰ TM καὶ ΣΛ.

(26) TM πανιέρω συνέσει. — ΣΛ πανιέρω συννέσει.

(27) Ἴσως οὐδὲ βραχέων.

(28) TM ἐξάμιτα καὶ ἑ.

(29) TM Τέσσαρα κοντάσημα.

(30) Οὕτως ἐν τῷ Κῶδ.

(31) ΣΛ Θεοφρουρήτου. E. Martini, θεοφιλεστάτης. TM θεοφυλάκτου.

(32) Ἡ ὑπογραφή παρὰ TM καὶ Σ.Λ.

δηλοῦντος ὅτι αὐτὸς καὶ πάλαι καὶ νῦν εἰς ταύτην ἰδίᾳ ἀπεσκόπει ὡς δ’ ὁ πρὸ αὐτοῦ καὶ οὗτος ἀπέστειλε τὸ γράμμα διὰ ἀποκρισιαρίων, δούς ἐπίσης ἐντολὴν πρὸς συζητήσεις. Ὁ πάπας οὗτος ἦτο ὁ Ἰννοζέντιος II (17 Φεβρουαρίου 1130—24 Σεπτεμβρίου 1144), ἐκλεγείς μὲν τῇ ἐπιούσῃ τοῦ θανάτου τοῦ Ὀνωρίου II, εὐνοούμενος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Λοθαρίου II (Λουτήρου παρὰ **Κιννάμω**), ἐγκαταστάς ὁμοῦς ἐν Ρώμῃ μετὰ τὸν κατ’ Ἰανουάριον τοῦ 1138 ἐπελθόντα θάνατον τοῦ ἀντιπάπα Ἀνακλήτου II, ἐκλεγέντος συγχρόνως ἐκείνῳ διὰ μεγάλης μερίδος, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Ρογερίου II κόμητος τῆς Σικελίας. Τὸ γράμμα ἐστάλη εὐθὺς ἔπειτα, κατὰ Φεβρουάριον ἴσως 1138 οἱ κομιστὰι ἀποκρισιαριοὶ ἐδέησε ν’ ἀναμείνωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἐξ Ἀσίας ἐπάνοδον τοῦ αὐτοκράτορος, ἐξ οὗ προῆλθεν ἡ βραδυτῆς τοῦ ἀντιγράμματος. Ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἐχθρικῶς κατὰ τοῦ Ρογερίου διατεθειμένος, ὡς καὶ ὁ Λοθάριος τῇ 15 Αὐγούστου 1135 εἶχε φθάσει παρὰ τούτῳ πρεσβεία καὶ δῶρα τοῦ Κομνηνοῦ(33) μέλος αὐτῆς ἦτο καὶ εἷς φιλόσοφος, ὑποδείξας ἐν τινὶ διαλέξει τὴν πλάνην τῶν Λατίνων ὁμολογούντων ἐναντίον τῆς ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικῆς συνόδου τὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀπαντῶν **Πέτρος ὁ Διάκονος**, Βενεδικτῖνος, πολλῆς ὑπολήψεως ἀπολαύων παρὰ τῷ Λοθαρίῳ, παρετήρησεν ὅτι καὶ οἱ Ἀνατολικοὶ πλανῶνται, διότι δὲν ἐδογματίσειεν ἡ σύνοδος ὅτι μόνον παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται(34). Τὴν πρεσβείαν ἐπιστρέφουσαν συνώδευσεν ὁ Ἀνσέλμος, ἐπίσκοπος τῆς Hadelverg, σοφὸς θεολόγος, κατ’ ἐντολὴν ἀγνώστου φύσεως τοῦ Λοθαρίου ὁ Ἀνσέλμος ἔκαμε δύο διαλέξεις ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀδεία τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πατριάρχου ἡ δευτέρα ἐγένετο ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τῷ 1136 μετὰ τοῦ **Νικήτα**, μητροπολίτου Νικομηδείας, δεινοῦ θεολόγου(35) ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀνσέλμου διασωθέν-

(33) Muralt, Ess. de Chr. Byz., an. 1135.

(34) Platina, ἐνθ. ἀν. σελ. 312.

(35) Maimbourg, Hist. du Schisme des Grecs, Paris 1632, τ. Α’, σελ. 343-344. Ἐν σ. 340 λέγει ὅτι ὁ ἀββᾶς τῆς μονῆς Clugni (Cluny ἐν Γαλλίᾳ) **Πέτρος ὁ Venérable** (ἀπὸ τοῦ 1122 ἕως τοῦ 1156) ζητήσας παρὰ τοῦ Ἰω. Κομνηνοῦ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναστηρίου, ὅπερ εἶχον οἱ μοναχοὶ αὐτοῦ, ἐπρότεινε κοινὴν εὐχολογίαν. Τὴν εἶδησιν ἀνέγραψεν ὁ **Maimbourg** ἐκ τῶν ἐπιστ. 39, 40 τοῦ 4 ἢ 2 βιβλίου τῶν ἐπιστ. τοῦ Πέτρου, ἐκεῖ ὁμοῦς δὲν λέγεται ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ ἐν τῇ Civitot, τῇ Κιβωτῷ, φρουρίῳ τῷ 1085 ἐγεροθέντι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἀπέναντι τῆς Νικομηδείας ὁ Ἀλέξιος εἶχε πα-

των λατινιστῶν ἀποσπασμάτων μέρος τι μεταγλωτισθὲν ἐξεδόθη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων(36).

Ὁ Ἀνσέλμος τῆ 29 Ἰουνίου 1136 εὐρέθη παρὰ τῷ Λοθαρίῳ ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Κομνηνὸς κατὰ τὸ δεύτερον ἐξάμηνον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς πρωτεύουσας ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν ἐν Ἀνατολῇ ὅτε δ' ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1139 εὗρε τὸ παπικὸν γράμμα καὶ τοὺς ἀποκρισιαρίους τοῦ Ἰννοκεντίου ἀναμένοντας αὐτόν. Ὁ κατὰ τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἐχθρῶν μακρουσμὸς λοιπὸν, τὸ αἴτιον τῆς βραδύτητος τοῦ ἀντιγράμματος, εἶναι ἡ ἐκστρατεία αὕτη, οὐχὶ δὲ αἱ κατὰ τὰ ἔτη 1120 καὶ 1111, ὡς ὑπέλαβεν ὁ **Max Norden** (σημ. 1 ἐν σελ. 91), ὁ **Chalandon** (σ. 51, 162) καὶ εἴ τις ἕτερος.

7. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς τῷ 1119 ἐκστρατεύσας εἰς Ἀσίαν ἀνέκτησεν εἰς πρώτην προσβολὴν τὴν Λαοδικεῖαν τῆς Λυδίας καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῷ 1120 αὐθις ἐξεστράτευσεν εἰς Ἀσίαν καὶ διὰ στρατηγήματος ἀνακτήσας τὴν Σωζόπολιν τῆς Παμφυλίας ἐπανῆλθε τῷ 1121 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸν χειμῶνα ἀθροίσας στρατὸν, ἐπετέθη κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1122 κατὰ τῶν διαβάντων τὸν Δούναβιν Πετσενέγων καὶ νικητὴς ἐπανῆλθεν αὐθις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν(37). Αἱ δύο λοιπὸν εἰς Ἀσίαν ἐκστρατεῖαι τῶν ἐτῶν 1119 καὶ 1121 οὔτε μακρουσμὸν δικαιολογοῦσιν, οὔτε παρουσίαν ἐκεῖσε τῶν Χριστιανικωτάτων Λατίνων αἱ πόλεις ἐκεῖναι ἦσαν ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῶν συνόρων· οἱ καταλαβόντες αὐτὰς Τούρκοι ἦσαν ἀνεξάρτητοι φυλαὶ Τουρκομάνων· Λατῖνοι δὲ εἰς τὰ ἐν λόγῳ μέρη δὲν ὑπῆρχον ἐγκατεστημένοι. Ὡς εἶπομεν, κατὰ τὸ δεύτερον ἐξάμηνον τοῦ 1136 ὁ αὐτοκράτωρ ἐξεληθὼν τῆς πρωτεύουσας εὐρέθη τὸ θέρος τοῦ 1137 περὶ τὴν Ἀντιόχειαν, τὸν Ἰούλιον ἐκυρίευσεν τὰ Ἀνάζαρβα, ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Λατίνους τὴν ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας ἀναγνώρισιν τῆς ἐπικυριαχίας αὐτοῦ ὑπὸ ὄρους τῆ 10 Σεπτεμβρίου ἐξ Ἀντιοχείας ἀπῆλθε συνε-

ραχωρήσει μίαν ἐκεῖ ἐκκλησίαν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Cluny, κολακεύων τὸν πάπαν Οὐρβανὸν II (12 Μαρτίου 1088 ἕως 29 Ἰουλίου 1099), χρηματίσαντα τῆς μονῆς ταύτης ἡγούμενον· ταῦτα ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς (ἐξ ἧς καὶ ὁ **Maimbourg**) ἀναφέρουσιν ὁ **Ducange**, *Hist. de Villehard.*, obs. § 240. σ. 351 ER. καὶ ὁ **Riant**, ἐνθ' ἄν. σημ. 4 εἰς σελ. XXI. Παρὰ δὲ τῷ **Chalandon** δὲν ὑπάρχει μνεῖα τούτων.

(36) Ἀ. Δημητρακόπουλος, Ἱστ. τοῦ σχίσμ. Λεωφία 1867. σ. 30-32.— Φ. Βαφείδης, Ἐκκλ. Ἱστ., τ. Β' ἐν Κ/πόλει 1886, σ. 204.— **Max Norden**, αὐτόθι σελ. 98-99 λατινιστῶν καὶ ἐν γερμανικῇ μεταφράσει.

(37) Ἐπόμεθα τῷ **Chalandon** εἰς τὰς χρονολογίας, διυλίσαντα τὰς συγχρόνους πηγὰς.

χίζων τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν ἐν Κιλικίᾳ Ἀρμενίων κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1138 συμπράξει τῶν ἐν τῇ Συρίᾳ πολυπληθῶν Λατίνων ἤρχισε τὸν κατὰ τῶν Μουσουλμάνων πόλεμον· μετὰ τὸν Ἰούνιον θριαμβευτικῶς εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν κατόπιν δὲ συμπληρώσεως τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀρμενίας καὶ ἐπιχειρήσεων τινῶν καὶ πάλιν κατὰ Μουσουλμάνων, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1139. Ἴδου ὁ ἐκ τῆς πρωτεύουσας μακρουσμὸς, ὁ κατὰ τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἐχθρῶν ἀγών, ὁ κατάδηλος τοῖς ἐκεῖσε χριστιανικωτάτοις Λατίνοις, ὁ πολλαχόθεν ἐπιγνωσθεὶς τῷ πάπα (διὰ τῶν ἐκεῖσε Λατίνων) διὰ ταῦτα ἔταξα τὸ ἀντίγραμμα μὲν τοῦ βασιλέως εἰς τὸ ἔτος 1139, οὗ ὁ Ἰούνιος ἀντιστοιχεῖ β' ἔτει ἰνδικτ. τῆς 76ης περιόδου· τὸ δὲ παπικὸν γράμμα εἰς τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1138, διότι, ὡς φαίνεται, μικρὸν ἔπειτα περῆλθον εἰς γνῶσιν τοῦ πάπα αἱ πρὸς κατάληψιν τῆς Ἀντιοχείας ἐνέργειαι τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ τότε ἐξέδωκε τὴν ἀπὸ 28 Μαρτίου 1138 Βουῖλλαν πρὸς τοὺς ἐν Συρίᾳ Λατίνους, ἀποτρέπουσαν αὐτοὺς ἀπὸ πάσης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως κοινωνίας καὶ ὑπηρεσίας, ἐὰν ἤθελεν οὗτος ἐπιχειρήσει τὴν κατάληψιν τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν ἄλλων μερῶν, *que fideles Christiani possident*(38).

8. Ὅπως οἱ ὑπὸ τοῦ πάπα Ὀνωρίου II σταλέντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποκρισιᾶριοι διὰ τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἀπέτυχον, ἐπέστρεψαν δὲ εἰς τὴν Ρώμην τῷ 1126 συνοδευόμενοι ὑπὸ πρεσβείας τοῦ αὐτοκράτορος ἐκ μελῶν πλέον τοῦ ἐνὸς, ἐντεταλμένης νὰ βεβαιώσῃ τὸν Ποντίφηκα ὅτι καὶ ὁ βασιλεὺς τὸν αὐτὸν ἐπίσης ἔχει πόθον τῆς ἐνώσεως, οὕτω καὶ τώρα οἱ ὑπὸ τοῦ Ἰννοκεντίου II σταλέντες, οὐδέν τι πλέον ἐκείνων ἀπολαύσαντες ἐπὶ τοῦ σκοπομένου, ἐπέστρεψαν συνοδευόμενοι ὑφ' ἐνὸς μόνον πρεσβευτοῦ ἐκ μέρους τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ, μεγαλεπιφανεστάτου καὶ πιστοτάτου προσώπου, ἐντεταλμένου νὰ δηλώσῃ σαφέστερον τὸν τρόπον τῆς ἀποδοχῆς ἐπὶ πλέον τὴν φορὰν ταύτην ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς τῷ πάπα διάφορα φορέματα, ἔργα τῆς βυζαντινῆς ὑφαντικῆς τέχνης. Περὶ τῶν περιέργων τούτων ὀνομασιῶν ὁ **Chalandon** παρέχει ἐξηγήσεις τινὰς ἐν σημ. 2 τῆς σελ. 162. Ἡ ἀπώλεια τῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα παπικῶν γραμμάτων, πρὸς ἃ τὰ ἀντιγράμματα ταῦτα, τὰ μέγιστα εἶναι λυπηρὰ, γράφουσιν ἐν σελ. 2-3 τοῦ προλόγου οἱ πρῶτοι ἐκδόται, καθόσον μάλιστα αἱ σύγχρονοι ἱστορικαὶ πηγαὶ σιγῆν ἄγουσιν ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου θέματος τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν· προσθετέον εἰς ταῦτα, φρονῶ, καὶ τὴν παρὰ-

(38) **Max Norden**, ἐνθ' ἄν. σελ. 76 σημ. 1.— **Chalandon**, αὐτ. σελ. 148.— **Muralt**, αὐτ. ἔτ. 1138.

λειψιν τῶν ὀνομάτων τῶν ἐκατέρωθεν σταλέντων ἀποκρισιαρίων, θεολόγων πάντως καλῶς κατηρητισμένων, ὡς καὶ τῶν ἀνταλλαγεῖσων συζητήσεων. Ἴσως ὁ πάντων ἐφευρέτης χρόνος ἀποκαλύψει ποτὲ αὐτά, λανθάνοντά που. Οἱ ἀποκρισιάριοι ἀπῆρχοντο ἐκ Κ]πόλεως καθ' ὃν χρόνον εἶχε λήξει ἢ κατὰ Λατίνους δεκάτη οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἢ δευτέρῃ ἐν Λατεράνῳ, ἀρξαμένη τῇ 4 (ἢ 8) Ἀπριλίου 1139' σκοπὸς αὐτῆς ἦτο ἡ ἔξαφάνισις τῶν τελευταίων λειψάνων τοῦ ἐν τῇ ρωμᾶνα ἐκκλησίᾳ σχίσματος, προσελθόντος ἐκ τῆς συγχρόνου ἀναρρήσεως τοῦ ἀντιπάπα Ἀνακλήτου II, ἀποβιώσαντος, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1137 ἔτους(39), ἢ καταδικῆ αἰρετικῶν τινῶν καὶ ἡ ἀποκατάστασις ἀρχαίων κανόνων καὶ διατάξεων περὶ κλήρου. Ἡ διάρκεια τῆς συνόδου ἦτο βραχεῖα ὅτε ἔφθασεν ἢ ἐκ Κ]πόλεως πρεσβεία ὁ Ἰννοκέντιος II ἐπολέμει κατὰ τοῦ Ρογερίου II βασιλέως τῆς Σικελίας ἠττηθεὶς ἠχμαλωτίσθη τῇ 22 Ἰουλίου 1139' καὶ τῇ 25 ἠλευθερώθη, ἀφοῦ ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ ῥῆγα τῆς Σικελίας τὸν Ρογέριον(40).

9. Ὁ αὐτοκράτωρ δηλῶν τῷ πάπα ὅτι τὸ αἴτιον τῆς βραδύτητος τοῦ ἀντιγράμματος — ὁ κατὰ τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἐχθρῶν μακρὸς πολλαχόθεν ἦτο αὐτῷ γνωστὸς, καὶ τοῖς ἐκεῖσε Λατίνοις καταδηλός, ταί πως καὶ σιωπηρῶς ἀναίρει τὴν ἀπὸ 28 Μαρτίου 1138 παπικὴν ἰσχύαν ἀγνωστον ἐὰν ἐξημενίσθη ὁ Ἰννοκέντιος II δεξάμενος τὸν ἀντίγραμμά τὸν ἀποκρισιάριον καὶ τὰ δῶρα τοῦ αὐτοκράτορος. Τέσσαρα σχεδὸν ἔτη βραδύτερον, τῇ 8 Ἀπριλίου 1143 ἀπεβίωσεν ὁ Ἰννοκέντιος II, καὶ ἐν ἡμισυ ἔτος ἔπειτα ἀπέθανε καὶ ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς πληρωθεὶς ὑπὸ ἰδίου ἰοβόλου βέλους κατὰ τινα θήραν ὁ Θεός, λέγει ὁ **Maimbourg**, (σελ. 345) ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ ἐτιμώρησε τὸν Ἰωάννην Κομνηνὸν διὰ τοῦ παραδόξου τούτου θανάτου, ἐπειδὴ μανιωδῶς ἐμίσει τοὺς Λατίνους ὥστε ἐπειδὴ δὲν ἐτιμωρήθησαν ὁ πάπας Ἰννοκέντιος II πολεμῶν κατὰ τοῦ Ρογερίου, ὁ Λοθάριος κατὰ τῶν ἀντιπάλων τοῦ πάπα. ὁ Ἀνάκλητος II ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη διατελῶν ἀντίπαπας, ἔπεται ὅτι ἐγκαρδίως ἠγαπῶντο οὗτοι μεταξύ των κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ **Maimbourg**.

Πέραν Κωνσταντινουπόλεως, 1925.

(39) Σφάλλεται ὁ **Bergier**, ἢ ὁ ἰταλιστὴ μεταφράσας αὐτόν, (ὄν ἔχομεν ὑπ' ὄψει) λέγων ὅτι ἀντικείμενον τῆς συνόδου ταύτης ἦτο ἡ ἔνωσις τῶν Γραικῶν μετὰ τῆς Ρωμᾶνας ἐκκλησίας. **Abbé Bergier**, *Dizionario di Theologia*, t. II, Padova, 1793, σελ. 45.

(40) **Hefelé**, *Histoire des Conciles*, μετάφρ. **Leclercq**, τ. Ε' μέρ. I, Paris σελ. 721-722.-- **Ι. Κίναμος**, Γ', 2.-- **Muralt**, αὐτόθι.